

Administraciniame stiliuje dažniausiai vartojamų žodžių kirčiavimo ypatumai ir problemos

Vida Žilinskienė

Mykolo Romerio universitetas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius

Straipsnyje analizuojamos administraciniame stiliuje vartojamų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimo ypatybės. Remiantis kompiuterinio administracinio stiliaus dažninio žodyno duomenimis, teigiama, kad šiame stiliuje aiškiai vyrauja šakninio kirčiavimo daiktavardžiai ir būdvardžiai. Aptariamos iškylančios kirčiavimo problemos, dėl kurių kalba gali pasidaryti neaiški. Išryškinama, į kokių žodžių tarimą reikia atkreipti daugiau dėmesio, kad kalba būtų taisyklinga, kad būtų išvengta būdingesnių kirčiavimo pažeidimų, ypač tokių, kurie ardo bendrinės kalbos sistemą.

Raktažodžiai: dažninis žodynas, daiktavardžiai, būdvardžiai, kirčiuotės, dažnis.

Keywords: frequency dictionary, nouns, adjectives, stress paradigm, frequency.

Įvadas

Kaip parodė ankstesni lietuvių publicistikos, letristikos ir mokslinių tekstų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimo ypatybių tyrimai [5; 6; 7], skirtingų kirčiavimo tipų (kirčiuočių) žodžiai įvairių stilių tekstuose vartojami nevienodai. Todėl svarbu ištirti kirčiavimo tendencijas visuose funkciniuose stiliuose, tarp jų ir administraciniame, ir bendrinėje kalboje apskritai. Kirčiavimo tipų paplitimas tam tikro stiliaus kalboje ypač svarbus kirčiavimo praktikai. Dažniausius kirčiavimo tipus, dažniausiai vartojamus žodžius ir jų formas, dažniausiai vartojamų priesagų vedinius, pagaliau dažniausiai pasitaikančias kirčiavimo klaidas reikėtų išidėmėti visiems dažnai viešai kalbantiems žmonėms, ypač žurnalistams, politikams, valstybės tarnautojams, dėstytojams. Ugdydami taisyklingą studentų kalbą, administracinio stiliaus žodžių kirčiavimo ypatybių tyrimo rezultatais ir išvadomis galėtų pasinaudoti viešojo administravimo, teisės, vadybos ir panašių studijų programų dėstytojai. Tokie duomenys taip pat turėtų dominti akcentologus, kalbos sistemos tyrinėtojus.

Šio darbo tikslas – aptarti lietuvių kalbos administraciniame stiliuje vartojamų daiktavardžių ir būd-

vardžių kirčiuotes, jų vartojimo dėsningumus, atkreipti dėmesį į kirčiavimo problemas.

Analizuojant administraciniame stiliuje vartojamų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimo ypatybes, remtasi kompiuteriniu *Dažniniu administracinio stiliaus žodynu* [3] (plačiau apie žodyną žr. [4, p. 21-11]). Šio žodyno didelių dažnių zonoje, kuri apima pirmus du tūkstančius dažniausių žodžių, bei vidutinių ir mažų dažnių zonų tam tikrose vietose buvo sužymėtos (vadovaujantis *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* [1]) daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuotės ir suskaičiuota, kiek yra skirtingoms kirčiuotėms priklausančių šių kalbos dalių žodžių. Didelių dažnių zona apima patikimų dažnių sritį, kurios riba eina dvyliktame dažniausių žodžių šimte ir kuri apskaičiuota pagal atitinkamą metodiką [2, p. 24-25]. Minėtose zonose daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažniai skaičiuoti taip, kad būtų galima matyti, kaip kinta kirčiuočių kiekybinis santykis mažėjant žodžių dažniui.

Daiktavardžių kirčiuočių dažnis

Dažninio administracinio stiliaus žodyno didelių dažnių zonoje iš viso tirti 105 858 daiktavardžių pavartojimai. Jie sudaro net 83,67 proc. visų nagrinėjamame dažniniame žodyne esančių daiktavardžių.

Šioje zonoje daiktavardžių absoliutusias dažnis yra nuo 1 693 iki 17. Kaip kinta daiktavardžių

Vida Žilinskienė – Mykolo Romerio universiteto Kalbos kultūros katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų (filologijos) daktarė.

E. paštas: vizili@mruni.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2008 m. gegužės mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2008 m. rugsėjo mėn.

kirčiuočių santykis (procentais) kas 100 žodžių pateikta 1 lentelėje. Iš jos duomenų matyti, kad didelių dažnių zonoje aiškiai vyrauja vadinamojo šakninio kirčiavimo (1 ir 2 kirčiuotės) daiktavardžiai, kurie kartu sudaro 76,52 proc. visų daiktavardžių. Iš šių daiktavardžių daug dažniau vartojami 1 kirčiuotės

žodžiai, patys dažniausi iš jų: *respublika* (1 452 – čia ir toliau skaičius po žodžio yra to žodžio absoliutusias dažnis dažniniame žodyne), *stráipsnis* (1 402), *téisė* (1 370), *įstátymas* (1 239), *įmonė* (1 209), *pírmininkas*, *-ė* (955), *valstýbė* (954), *įstaiga* (803), *organizácija* (745), *tarýba* (649).

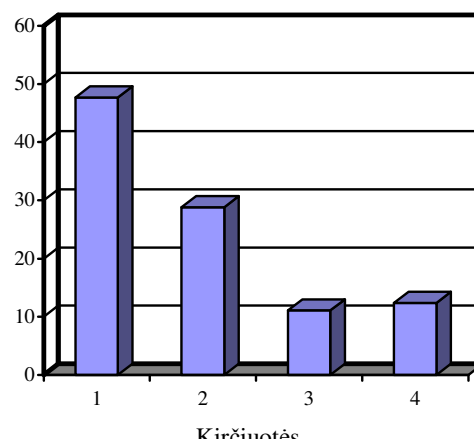
1 lentelė. Daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnis procentais didelių dažnių zonoje

Atskirų šimtų eilės numeris dažniniame žodyne	Daiktavardžių kirčiuotės				Būdvardžių kirčiuotės			
	1	2	3	4	1	2	3	4
1	52,16	18,76	10,24	18,84	49,98	19,52	30,50	-
2	37,80	39,77	11,81	10,62	26,04	11,35	20,20	42,42
3	39,53	41,06	11,49	7,92	-	34,91	-	65,09
4	42,98	24,13	15,99	16,90	78,28	-	9,95	11,77
5	52,35	26,40	16,84	4,41	67,42	12,64	-	19,94
6	51,63	20,42	15,29	12,66	25,07	32,62	15,67	26,64
7	57,54	26,56	8,88	7,02	54,06	9,39	27,67	8,88
8	60,91	26,11	5,48	7,50	65,75	25,49	8,76	-
9	44,99	31,21	15,77	8,03	7,44	45,06	8,01	39,49
10	52,94	26,37	5,68	15,01	59,00	20,50	20,50	-
11	57,04	32,97	1,94	8,05	40,09	40,32	-	19,59
12	44,66	39,60	8,83	6,91	52,78	23,77	17,59	5,86
13	42,93	42,39	7,45	7,23	53,54	19,69	-	26,77
14	57,53	36,06	4,23	2,18	53,05	13,68	6,53	26,74
15	48,15	31,56	13,37	6,92	55,97	10,96	5,68	27,40
16	47,75	35,38	10,19	6,68	30,66	23,51	7,44	38,39
17	47,85	32,53	17,38	2,24	61,31	15,08	-	23,61
18	44,81	37,66	3,99	13,54	38,14	37,54	6,01	18,32
19	51,97	30,55	4,40	13,08	54,92	15,03	20,21	9,84
20	46,45	35,60	9,03	8,92	49,59	21,31	14,75	14,34
Iš viso:	47,67	28,85	11,10	12,38	45,53	18,68	14,19	21,60

Šio pačių dažniausių žodžių dešimtuko trys žodžiai ar jų formos: *téisė*, *įstaiga*, *valstýbė*, labai dažnai kirčiuojamos netaisyklingai. Pavyzdžiui: vietoj *téisė* dažnai sakoma *teisė* (iš tikrųjų *teisė* reiškia būtojo kartinio laiko veiksmažodžio trečiąjį asmenį - *teisė teismas*), *teises* ar *teisės*, *įstaigà*, *su valstýbė*, *valstýbės*. Jei žodis yra 1 kirčiuotės, tai, linksniuojant žodį, kirčio vieta ir priegaidės tipas niekada nesikeičia ir lieka toks pat, kaip vardininko linksnyje.

Galūninio kirčiavimo (3 ir 4 kirčiuotės) daiktavardžiai sudaro apie ketvirtadalį (23,48 proc.) daiktavardžių pavartojimų. Administracinio stiliaus tekstų daiktavardžių kirčiuočių santykis parodytas 2 pav.

Išnagrinėjus didelių dažnių zonoje esančių 1 kirčiuotės daiktavardžių (50 467 žodžių pavartojimų) kirčio vietą ir priegaidės tipą, rasta, kad trečdalis iš

1 pav. Administracinio stiliaus daiktavardžių kirčiuočių santykis dažninio žodyno didelių dažnių zonoje

jų (31,99 proc.) priešpaskutinis skiemuo kirčiuojamas tvirtapadiškai. Patys dažniausi iš šių žodžių: *stráipsnis, téisė, valstýbė, tarýba, bánkas, vyriausýbė, káina, mókslas*. Iš visų šių priešpaskutiniame skiemenyje kirčiuotų 1 kirčiuotės daiktavardžių (15 393 žodžių pavartojimų) kirtį priesagoje turi 40,95 proc. žodžių. Tarp jų labai aiškiai vyrauja priesagų *-ýbė, -ýba* vediniai (*valstýbė, tarýba, vyriausýbė, tarnýba, gamýba, atsakomýbė, valdýba, galimýbė, vertýbė*), yra keturiolika priesagos *-éjas, -a* vedinių (*pirkéjas, -a, teiséjas, -a, par-davéjas, -a, tiekéjas, -a, pareiškéjas, -a*), du dažni žodžiai su priesaga *-óvė (bendrówė, vietówė)*.

Visi šių priesagų žodžiai visada kirčiuojami tik priesagoje ir tarimas *su valstýbė, valstýbės, su vyriausybė, su atsakomybė, galimybės, vertybės, bendrovė, bendrovės, vietovė, vietovės* yra netaisyklingas. Kartais net pasitaiko netaisyklingai sakant: *pirkėjùs, tiekėjùs, ypač rinkėjùs*.

Taip pat 1 kirčiuotei priskiriami priešpaskutinį tvirtapradį trumpu kirčio ženklu pažymėtą skiemėnį turintys žodžiai (dažnesni: *fòrma, fòndas, nòrma, transpòrtas, refòrma, remòntas*), kurių rasta tik 7,83 proc. visų šios kirčiuotės daiktavardžių. Iš jų ypač dažnai netaisyklingai sakoma *tránsportas*, nors tariant analogiškos **struktūros** žodžius *spòrtas, impòrtas, ekspòrtas* paprastai neklystama. Pasitaiko ir netaisyklingai tariamų: *fondė, fondù, fondùs, reformà, reformàs*, tarsi tai būtų 2 kirčiuotės žodžiai.

Kirtį tolesniame nei priešpaskutiniame skiemenyje turintys 1 kirčiuotės daiktavardžiai dažniau kirčiuojami tvirtapadiškai (15 358 žodžių pavartojimai) ir sudaro 30,43 proc. visų šios kirčiuotės daiktavardžių. Dažniausi iš jų: *ímonė, pìrmininkas, -ė, ístaiga, kláusimas, darbúotojas, -a, mó-kestis, pasiúlymas, visúomenė, siúlymas, pártija*. Čia klystama, kai žodžio *kláusimas* tam tikrų linksnių formose neišlaikomas kirčiuotas trečias nuo galo skiemuo ir tariama *klausimà, klausimũ*. Tarp jų daug (42,09 proc.) tvirtapadiškai kirčiuotų priešdėlinių žodžių: *ímonė, ístaiga, príe-monė, pósėdis, sályga, sáskaita, núobauda, núo-statai, póbūdis, núomonė, pókalbis*. Iš šių žodžių, be jau minėto žodžio *ístaigà* netaisyklingo kirčiavimo, dar neretai klystama ir sakoma *sąskaità, sąlygà*.

Tvirtagališkai tolesniame nei antras skiemuo kirčiuojami 10 623 daiktavardžiai, o tai sudaro 21,05 proc. visų 1 kirčiuotės daiktavardžių. Dažniausi: *íštátymas, organizácija, átvejis, informácija, privatizávimas, ákcija, mėdžiaga, reikalávi-*

mas, valđymas. Rečiau vartojami (16,53 proc.) šios kirčiuotės daiktavardžiai, turintys trumpą kirčiuotą tolesnį nei priešpaskutinis skiemėnį. Dažniausi iš jų: *respùblika, komisija, pavadinimas, ministèrija, policija, prodùkcija, nùmeris, politika*. Tarp šių daiktavardžių didelis dažnis būdingas trumpą kirčiuotą priešdėlį turintiems žodžiams – *úžsienis, išlaidos, užmokestis, išvada*.

Kaip matyti iš 1 lentelės duomenų, beveik trečdalis tiriamos dažnių zonos daiktavardžių kirčiuojami pagal 2 kirčiuotę.

Jei žodis yra 2 kirčiuotės, tai kirtis turi būti nukeliamas į galūnę tam tikruose linksniuose: vienskaitos įnagininke, turinčiame galūnes *-a, -u, -e*, vienskaitos vietininke, turinčiame galūnę tik *-e*, vienskaitos vardininke, turinčiame galūnę *-(i)a*, ir daugiskaitos galininke. Daugiausia klaidų pasitaiko kirčiuojant būtent 2 kirčiuotės žodžius, kai minėtuose linksniuose kirtis iš galūnės perkeliamas į kamieną ir žodis kirčiuojamas pastoviai kaip vardininko linksnyje. Pagrindinė tokio kirčiavimo priežastis – tarmių, kuriose kaip tik ir galioja vadinas kirčio atitraukimas, įtaka. Todėl į 2 kirčiuotės žodžius ir reikėtų kreipti daugiausia dėmesio, tuo labiau kad šios kirčiuotės daiktavardžiai, kaip minėta, sudaro reikšmingą visų daiktavardžių dalį.

Patys dažniausi 2 kirčiuotės daiktavardžiai: *dokumeítas (ne dokùmentas), mėtai, žòdis, deputà-tas, -ė, nutarimas, prėkė, pažeidimas, projėktas (ne pròjektas), sprendimas, vietà, àktas, skýrius, objėktas (ne òbjektas)*. Iš šios grupelės žodžių net trys labai dažnai sukirčiuojami ne tame skiemenyje *dokùmentas, pròjektas, objėktas*, ir taip jie tarsi priskiriami 1 kirčiuotei, be to, dar ir kirčiuotas ne tas skiemuo tariamas net ne trumpai, o pailgintai ar net ilgai. Tas pats galioja ir kiek retesniai žodžiui *subjėktas (ne sùbjektas)*.

Peržiūrėjus šios kirčiuotės daiktavardžius (30 537 žodžių pavartojimus), matyti, kad tarp jų tvirtagališkai kirčiuojamų žodžių pavartojimų yra 56,09 proc., o žodžių, turinčių trumpą kirčiuotą skiemėnį, pavartojimų yra 43,91 proc. Iš 17 128 tvirtagališkai kirčiuotų 2 kirčiuotės žodžių pavartojimų priesaginių rasta 24,35 proc. Kiek didesnis dažnis būdingas daiktavardžiams, turintiems baigmenis *-ėntas, -ūrà (-ũrà), -ývas* ir priesagas *-òvas, -ė, -iėtis, -ė, -ũnas, -ė, -iniňkas, -ė*, o kitų priesagų (baigmenų) vediniai dar retesni ar visai reti: *-ėntas* – 16,36 proc. visų 2 kirčiuotės priesagoje tvirtagališkai kirčiuotų žodžių pavartojimų (dažniausi: *departameítas, prezideítas, -ė, elemeítas, momeítas, parlameítas, korespondeítas, -ė*); *-òvas, -ė* – 15,23 proc. (*vadòvas, -ė, atstòvas, -ė, užsakòvas,*

-ė, rangōvas, -ė); -ūrà (-ūrą) – 14,75 proc. (dažniausi: *kultūrà, struktūrà, procedūrà, nomenklatūrà, literatūrà, prokuratūrà*); -jvas – 9,54 proc. (dažniausi: *archjvas, akreditjvas, motjvas*); -iētis, -ė – 9,23 proc. (*piliētis, -ė, kolūkiētis, -ė*); -ūnas, -ė – 7,36 proc. (*pareigūnas, -ė, seniūnas, -ė*); -iniñkas, -ė – 6,42 proc. (*darbiniñkas, -ė, saviniñkas, -ė, kariniñkas*).

Priesagų -jklė, -ėlė, -yklà, -(i)ōnė, -uōtė vediniai (dažnesni: *taisyklė, kortėlė, mokyklà, grupuōtė, keliōnė*) sudaro 21,10 proc. visų 2 kirčiuotės priesagoje tvirtagališkai kirčiuotų žodžių pavartojimų.

Minėtų daiktavardžių vienaskaitos įnagininkas, daugiskaitos galininkas, kartais vienaskaitos vietininkas ar vardininkas yra kirčiuojami taip: *departamentū, departamentė, departamentūs, su prezidentū, prezidentūs, momentū, momentė, momentūs, su korespondentū, su korespondentė, korespondentūs, korespondentės, struktūrà, su struktūrà, struktūràs, procedūrà, su procedūrà, procedūràs, archyvū, archyvė, archyvūs, motyvū, motyvūs, su vadovū, su vadovė, vadovūs, vadovės, su piliečių, su pilietė, piliečiųs, pilietės, su pareigūnū, su pareigūnė, pareigūnūs, pareigūnės, savininkū, su savininkė, savininkūs, savininkės* ir t. t.

Dažniausi trumpą kirčiuotą skiemenį turintys 2 kirčiuotės žodžiai yra šie: *nutarimas, pažeidimas, projektas, sprendimas, objektas, komitetas, grupė, sistema, kontrolė, protokolas* (ne *protokolas* ar *protokolas*), *ministras, -ė, procesas* (ne *pròcesas* ar *pròcesas*), *tyrimas*). Iš 13 409 trumpą kirčio ženklą turinčių 2 kirčiuotės priesaginių žodžių pavartojimų rasta 39,73 proc. Iš jų dažnas vartojimas būdingas tik priesagos -imas vediniams: -imas – 85,95 proc. visų 2 kirčiuotės trumpą kirčiuotą priesagą turinčių žodžių pavartojimų (dažniausi: *pareiškimas, švietimas, susirinkimas, pranešimas, priėmimas, nusikaltimas, pardavimas*); -ūmas – 8,12 proc. (dažniausi: *saugūmas, užimtūmas, mirtingūmas, teisingūmas, gimstamūmas*). Likusieji 5,59 proc. yra priesagų -iklis, -ijà, -inis, -izmas vediniai (*rodiklis, bendrijà, draugijà, šaltinis, mechanizmas*).

Žodžių su priesagomis -imas, -ūmas, kaip ir žodžių *projektas, objektas, komitetas, protokolas, procesas*, vienaskaitos įnagininkas ir vietininkas bei daugiskaitos galininkas visada kirčiuojami galūnėje (*nutarimū, nutarimūs, pažeidimū, pažeidimūs, projektū, projektė, projektūs, tyrimū, tyrimė, tyrimūs* (ne *tjrimas, tjrimo, tjrimui, tjrimą, tjrimu, tjrimė, tjrimai, tjrimų* ir t. t.), *procesė, pareiškimū* ir t. t.).

Administraciniuose tekstuose 3 kirčiuotės daiktavardžiai vartojami retai (žr. 1 lentelę). Nagrinėja-

moje dažninio žodyno zonoje rasti 11 745 3 kirčiuotės daiktavardžių pavartojimai. Daugiausia (68,70 proc.) šių daiktavardžių (8 069 žodžių pavartojimai) kirčiuojami pagal 3^b kirčiuotę. Dažniausi iš jų: *asmuō (āsmenį), sutartis (sūtartį), apsaugà (āpsaugą), pinigás, reikalás, apskaità (āpskaitą), paslaugà (pāslaugą)*). Penktadalis (19,87 proc.) 3 kirčiuotės daiktavardžių turi kirtį priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: *dárbas, žmónės, ženklas, láiškas, dáiktas*). Retai vartojami (10,80 proc.) 3^a kirčiuotės daiktavardžiai, pavyzdžiui: *duomuō (duomenį), priežastis (priėžastį), sàrašas, reikšmė (reikšmę)*. Šioje dažnių zonoje 3 kirčiuotės daiktavardis, turintis kirtį toliau negu trečias nuo galo skiemo, tebuvo tik vienas - *įrenginys* (3^{4a}).

Vartojant šios kirčiuotės žodžius, klaidų pasitaiko palyginti nedaug. Neretai tariama ne *ženklas*, o netaisyklingai – *žeñklas*, ir tada jo formos kirčiuojamos jau pagal 4 kirčiuotę. Šio žodyno zonoje yra žodis *gegužė*, kuris kirčiuojamas taip: *gegužės, gėgužei, gėgužę, gegužėjė* (ne *gegužė* – kaip atsitinka, matyt, painiojant su tarmėse vartojamu žodžiu *gegužis*).

Kaip matyti iš 1 lentelės, nagrinėjamuose tekstuose 4 kirčiuotės daiktavardžiai (13 109 žodžių pavartojimai) vartojami šiek tiek dažniau nei 3 kirčiuotės. Dažniausi iš jų: *kalbà, dalis, tešmas, bylà, tvarkà, narys, -ė, šalis, veiklà*. Šios kirčiuotės žodžiai dažniausiai kirčiuojami taisyklingai, tik retkarčiais kai kurių žodžių tam tikruose linksniuose kirtis iš galūnės atitraukiamas į šaknį (*byla, bylas, tvaika*).

Vidutinių dažnių zonoje, apimančioje dažninio žodyno dalį, kurioje žodžių rangas⁸ prasideda 2 003 (žodžių absoliutusias dažnis nuo 17) ir baigiasi 4 800, buvo tirtos daiktavardžių, esančių kas antrame šimte, kirčiuotės.

Iš viso šioje zonoje išnagrinėti 5 468 daiktavardžių pavartojimai (žr. 2 lentelę). Iš 2 lentelės duomenų matyti, kad pusė (51,35 proc.) vidutinės dažnių zonos daiktavardžių yra 1 kirčiuotės, o visi šakninio kirčiavimo žodžiai sudaro net 86,94 proc. šios zonos daiktavardžių. Šios zonos daiktavardžių kirčiuočių santykis panašus į didelio dažnio zonos daiktavardžių kirčiuočių santykį (plg. 1 pav. ir 2 pav. a), tačiau daugiau šakninio kirčiavimo žodžių. Dažnesni vidutinių dažnių zonos daiktavardžiai: 1 kirčiuotės – *prielaida, savikaina, scenārijus, sėktorius, tābelis, užtikrinimas*; 2 kirčiuotės – *paklausimas, patarimas*,

⁸ Dažniniuose žodynuose žodžių rangu vadinamas žodžio ar žodžių (kai keli, keliolika, o kartais net keliasdešimt žodžių turi vienodą dažnį) eilės numeris mažėjančių dažnių sąrašė.

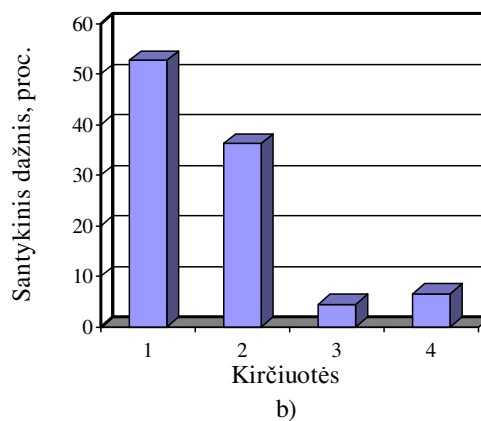
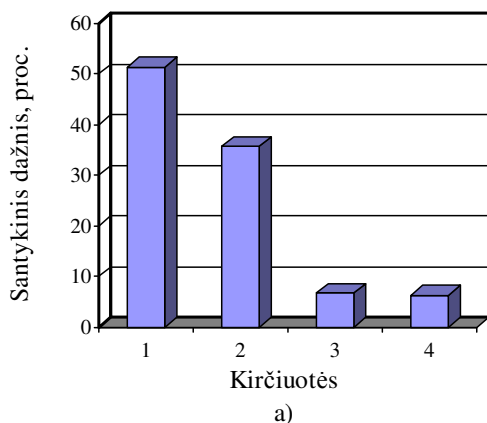
reklamà (ne reklāma), skelbimas, tarà (ne tāra), trupūtis (ne trūputis); 3^b kirčiuotės – vākaras, rinkinỹs (riñkini); 3^a kirčiuotės – dēmuõ (dēmeni), omenis (ómeni); 3^{4b} – pavaldinỹs, -ẽ (pāvaldinij, -e); 4 kirčiuotės – tiñklas, akis, jaũsmas, svarbà, veikà.

Mažų dažnių dažninio žodyno zonoje, kurioje yra žodžiai, turintys absoliutųjį dažnį 3 ar 2, buvo tyrinėtos daiktavardžių kirčiuotės iš kas trečio – ketvirto šimto. Iš viso nagrinėti 696 daiktavardžių pavartojimai (žr. 3 lentelę).

Iš 3 lentelės duomenų matyti, kad mažų dažnių zonoje daiktavardžių kirčiuočių santykis yra beveik toks pat, kaip vidutinių dažnių zonoje, tačiau kiek akivaizdesnis 3 kirčiuotės žodžių sumažėjimas (žr. 2 pav. b). Mažų dažnių zonoje yra daiktavardžiai, pavyzdžiui: 1 kirčiuotės – kompensāvimas, propagānda, sāstingis, rūpýba; 2 kirčiuotės – klūbas, kolegialūmas, progrēsas (ne prōgresas), senātas, skyrēlis; 3^b kirčiuotės – apskritis (āpskritij), atkarpà (ātkarpa), išeitis (išeitij); 4 kirčiuotės – kratà, samdà, skylē.

2 lentelė. Daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnis procentais vidutinių dažnių zonoje

Atskirų šimtų eilės numeris dažniniame žodyne	Daiktavardžių kirčiuotės				Būdvardžių kirčiuotės			
	1	2	3	4	1	2	3	4
21	48,75	34,75	8,37	8,13	49,54	15,39	4,92	30,15
23	47,90	31,79	10,08	10,22	42,39	21,02	-	36,59
25	63,27	23,73	4,39	8,61	53,94	23,03	-	23,03
27	51,14	34,66	5,87	8,33	71,43	9,52	-	19,05
29	51,15	32,57	8,81	7,47	52,18	17,39	6,21	24,22
31	44,19	46,51	4,65	4,65	63,64	22,73	9,09	4,54
33	56,86	41,18	-	1,96	65,22	21,74	4,35	8,70
35	44,11	50,95	-	4,94	41,67	36,67	5,83	15,83
37	47,17	32,08	20,75	-	61,54	15,38	15,38	7,69
39	57,14	32,65	6,12	4,08	65,00	10,00	5,00	20,00
41	46,94	44,90	4,08	4,08	45,00	25,00	5,00	25,00
43	50,00	46,00	2,00	2,00	61,11	11,11	5,56	22,22
46	61,22	32,65	2,04	4,08	33,33	33,33	-	33,33
48	49,70	38,32	8,38	3,59	47,95	24,66	4,11	23,29
Iš viso:	51,35	35,59	6,77	6,29	54,34	19,45	4,05	22,16

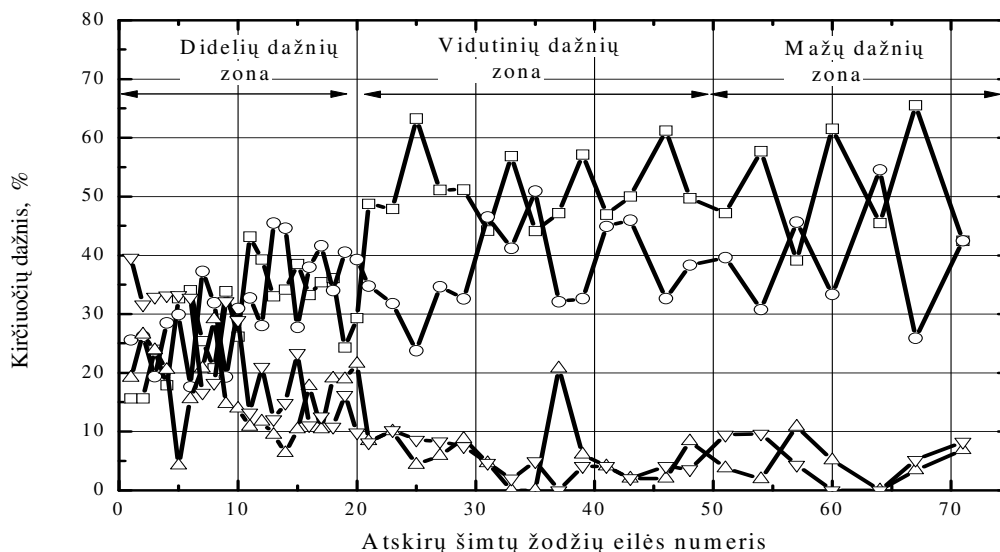
2 pav. Administracinio stiliaus daiktavardžių kirčiuočių santykis dažninio žodyno vidutinių (a) ir mažų (b) dažnių zonoje

3 lentelė. Daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnis procentais mažų dažnių zonoje

Atskirų šimtų eilės numeris dažninyje žodyne	Daiktavardžių kirčiuotės				Būdvardžių kirčiuotės			
	1	2	3	4	1	2	3	4
51	47,17	39,62	3,77	9,43	60,87	17,39	4,35	17,39
54	57,69	30,77	1,92	9,62	75,00	-	16,67	8,33
57	39,13	45,65	10,87	4,35	38,89	44,44	5,56	11,11
60	61,54	33,33	5,13	-	57,14	35,71	-	7,14
64	45,46	54,54	-	-	52,17	8,70	-	39,13
67	65,52	25,86	3,45	5,17	63,64	22,73	-	13,64
71	42,47	42,47	6,85	8,22	51,43	28,57	-	20,00
Iš viso:	52,58	36,21	4,60	6,61	57,48	21,09	3,74	17,69

Palyginus visų trijų lentelių, 1 ir 2 paveikslų duomenis, galima teigti, kad administraciniame stiliuje labai aiškiai vyrauja šakninio kirčiavimo daiktavardžiai, o iš jų 1 kirčiuotės daiktavardžiai sudaro pusę visų daiktavardžių. Lyginant skirtingo dažnio dažninio žodyno zonas, matyti, kad, mažėjant vartojimo dažniui, daugėja šakninio kirčiavimo ir mažėja galūninio kirčiavimo žodžių.

Daiktavardžių kirčiuočių pasiskirstymas visoje administracinio stiliaus dažninio žodyno zonoje pateiktas 3 pav., kuriame matyti, kad jau iš pat pradžių pradeda atsiskirti 1 ir 2 kirčiuotės daiktavardžių linijos nuo 3 ir 4 kirčiuotės daiktavardžių linijų. Šis skirtumas išlieka iki pat žodyno pabaigos.

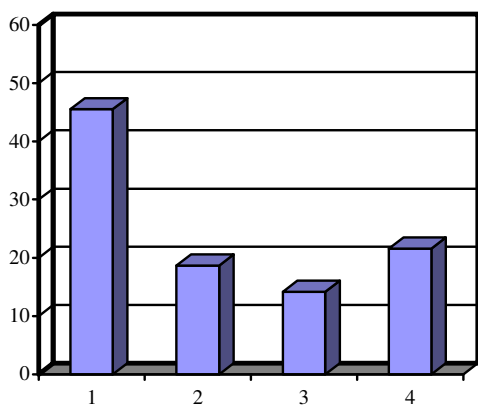
3 pav. Daiktavardžių kirčiuočių išsidėstymas skirtingose administracinio stiliaus dažninio žodyno zonos: □ – 1 kirčiuotė, ○ – 2 kirčiuotė, Δ – 3 kirčiuotė, ▽ – 4 kirčiuotė

Būdvardžių kirčiuočių dažnis

Administraciniuose tekstuose dažniausiai vartojamų būdvardžių kirčiuočių dažnis skiriasi nuo daiktavardžių kirčiuočių dažnio – nėra tokios

ryškios kamieninio kirčiavimo būdvardžių persvaros (64,21 proc.). Didelių dažnių zonoje (žr. 1 lentelę. ir 4 pav.) akivaizdžiai vyrauja 1 kirčiuotės būdvardžiai (45,53 proc.), 2 ir 4 kirčiuočių būdvardžių yra daug mažiau (atitinkamai

18,68 proc. ir 21,60 proc.), o rečiausiai vartojami 3 kirčiuotės būdvardžiai (14,19 proc.). Patys dažniausi būdvardžiai: *áukštas*, -à (750), *valsťybiniš*, -ė (688), *administrácinis*, -ė (541), *pagrindiniš*, -ė (480), *beñdras*, -à (414), *didelis*, -ė (349), *naĩjas*, -à (337), *tarptautiniš*, -ė (336). Būdvardžių kirčiuočių santykis dažninio žodyno didelių dažnių zonoje

4 pav. Administracinio šiliaus būdvardžių kirčiuočių santykis dažninio žodyno didelių dažnių zonoje

Išanalizavus aptariamą dažnių zoną visų 1 kirčiuotės būdvardžių (7 562 žodžių pavartojimų) kirčio vietą ir priegaidės tipą, nustatyta, jog kirtį priešpaskutiniame skiemenyje turi 12,99 proc. šios kirčiuotės būdvardžių. Tai priegaidės -ingas, -a vediniai (dažniausi iš jų yra šie: *atsakìngas*, -a, *reikalìngas*, -a, *ypatìngas*, -a, *skirtìngas*, -a, *bùdìngas*, -a, *sudètìngas*, -a) ir būdvardžiai *vienòdas*, -a, *teisétas*, -a, *neteisétas*, -a.

Šios kirčiuotės būdvardžių, turinčių kirtį toliau nei antras nuo galo skiemenyje dažniau už kitus pasitaiko trumpas kirčiuotas skiemenys (41,97 proc.). Dažniausi tokie būdvardžiai: *konstitùcinis*, -ė, *ekonòmìnis*, -ė, *tèchnìnis*, -ė, *jurìdinis*, -ė, *fizìnis*, -ė, *statìstinis*, -ė. Šioje grupėje yra vien būdvardžiai, padaryti iš tarptautinių daiktavardžių su priegaida -inis, -ė, išskyrus tris kitokios struktūros žodžius: *lietuviškas*, -a, *analògiškas*, -a, *visiškás*, -a. Pagal vartojimo dažnį toliau eina tvirtagališkai kirčiuoti būdvardžiai – 30,14 proc., dažniausi iš jų: *administrácinis*, -ė, *sociálìnis*, -ė, *materiálìnis*, -ė, *nacionálìnis*, -ė, *ákciniš*, -ė, *struktùrinis*, -ė, *generálìnis*, -ė. Tarp šių būdvardžių irgi tik priegaidės -inis, -ė, vediniai, padaryti iš tarptautinių daiktavardžių, išskyrus būdvardį *mètiniš*, -ė, vieną priegaidės -iñtelis, -ė vedinį – *vieniñtelis*, -ė ir du priegaidės -iškás, -a vedinius – *ráštìškás*, -a, *savarañkiškás*, -a.

Būtent tariant tokios darybos būdvardžius dažniausiai ir klystama, t. y. iš tarptautinės kilmės daiktavardžių (*administrácija*, *informácija*, *komunikácija* ir pan.), padarytų būdvardžių su priegaida -inis, -ė, dažnai netaisyklingai kirčiuojama priegaida (*administrácinis*, -ė, *informácinis*, -ė, *komunikácinis*, -ė,) ir taip šie būdvardžiai iš 1 kirčiuotės tarsi perkeliama į 2 kirčiuotę.

Kiek mažesnę šios kirčiuotės būdvardžių dalį (27,88 proc.) sudaro tvirtapradžiškai tolesniame nei antras nuo galo skiemenyje kirčiuoti žodžiai, pvz.: *valsťybiniš*, -ė, *téisinis*, -ė, *gamýbiniš*, -ė, *ũkinis*, -ė, *mókslinis*, -ė, *finánsiniš*, -ė. Šioje grupėje yra vien priegaidės -inis, -ė vediniai, daugiausia padaryti iš lietuviškų šaknų, išskyrus žodį *príešìngas*, -a. Apskritai iš 1 kirčiuotės būdvardžių pavartojimų net 84,28 proc. sudaro priegaidės -inis, -ė vediniai. Visi priegaidiniai 1 kirčiuotės būdvardžių pavartojimai pagal dažnį pasiskirsto taip: -inis, -ė – 84,28 proc., -ìngas, -a – 11,47 proc., -iškás, -a – 2,46 proc., -étas, -a – 1,03 proc., -òdas, -a – 0,49 proc., -iñtelis, -ė – 0,28 proc.

Peržiūrėjus 2 kirčiuotės būdvardžius (3 102 žodžių pavartojimus), matyti, kad tarp jų yra net 93,78 proc. priegaidės -inis, -ė vedinių (dažniausi: *pagrindiniš*, -ė, *tarptautiniš*, -ė, *visuomeniniš*, -ė, *paskutiniš*, -ė, *piniginiš*, -ė, *centrinis*, -ė, *vidutiniš*, -ė, *asmeniniš*, -ė). Šie būdvardžiai dažniausiai padaryti iš lietuviškų šaknų daiktavardžių. Padaryti iš tarptautinių daiktavardžių, be ką tik minėtų, dar: *respublikiniš*, -ė ir *patentiniš*, -ė. Kitokios darybos tik: *nepilnamétis*, -ė, *ilgalaiškis*, -ė, *trumpalaiškis*, -ė.

Kadangi tokie būdvardžiai yra 2 kirčiuotės, tai vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko linksniuose jie turi būti kirčiuojami galūnėje: *pagrindiniù*, -è, *pagrindiniùs*, -èš, *tarptautiniù*, -è, *tarptautiniùs*, -èš, *visuomeniniù*, -è, *visuomeniniùs*, -èš, *asmeniniù*, -è, *asmeniniùs*, -èš. Be to, kirčiuojant kai kuriuos šios kirčiuotės būdvardžius, klystama ir tariama: *tarptaũtinis*, -è, *visuomèninis*, -è, *asmèninis*, -è, t. y. jie iš 2 kirčiuotės tarsi perkeliama į 1 kirčiuotę ir tada netaisyklingai pastoviai kirčiuojami tame pačiame skiemenyje.

Administraciniuose tekstuose rečiausiai vartojami 3 kirčiuotės būdvardžiai (2 357 žodžių pavartojimai). Tarp jų rasta tik 3 ir 3^b akcentinės paradigmos žodžių (atitinkamai 51,51 proc. ir 48,49 proc.). Patys dažniausi: 3 – *áukštas*, -à, *áiškús*, -i, *jáunas*, -à, *ilgas*, -à, *grýnas*, -à; 3^b – *didelis*, -ė, *átskiras*, -à, *laĩkinas*, -à, *pástaras*, -à, *pàprastas*, -à, *ũždaras*, -à.

Peržiūrėjus 4 kirčiuotės būdvardžius (3 587 žodžių pavartojimus), matyti, kad pusė iš jų (50,13 proc.) turi galūnę -ūs, -i (dažniausi: *įvairūs, -i, svarbūs, -i, konkretūs, -i, specialūs, -i, oficialūs, -i, sunkūs, -i*), kiek mažiau (44,05 proc.) – as, -à (dažniausi: *beñdras, -à, naujas, -à, mąžas, -à, viẽšas, -à, trumpas, -à*) ir tik 4 žodžiai kitokie: *vyrėsnis, -ė, ankstėsnis, -ė, tolėsnis, -ė, kairỹs, -ė*.

Vidutinių dažnių zonoje buvo tirtos būdvardžių, esančių kas antrame šimte, kirčiuotės. Iš viso šioje zonoje išnagrinėti 2 098 būdvardžių pavartojimai.

Šioje dažnių zonoje būdvardžių kirčiuočių santykis yra panašus į didelių dažnių zonos būdvardžių kirčiuočių santykį (žr. 2 lentelę ir plg. 4 pav. su 5 pav. a), o skiriasi tuo, kad padaugėjo 1 kirčiuotės būdvardžių ir ryškiai sumažėjo 3 kirčiuotės žodžių.

Iš 1 kirčiuotės būdvardžių (1 140 žodžių pavartojimų) pagrindinę dalį (87,93 proc.) sudaro žodžiai, kirčiuoti tolesniame nei priešpaskutinis skiemenyje. Tai daugiausia (80,18 proc.) priesagos -inis, -ė vediniai (pvz.: *chėminis, -ė, iniciatỹvinis, -ė, kūrỹbinis, -ė, pedagoginis, -ė, periodinis, -ė, piličtinis, -ė*), keli priesagos -iškas, -a ir keli kitokios darybos vediniai. Tarp 1 kirčiuotės būdvardžių, kirčiuotų priešpaskutiniame skiemenyje, vyrauja priesagos -ingas, -a vediniai (pvz.: *nebūdingas, -a, klaidingas, -a, melagingas, -a, iškilmingas, -a, kenskmingas, -a*).

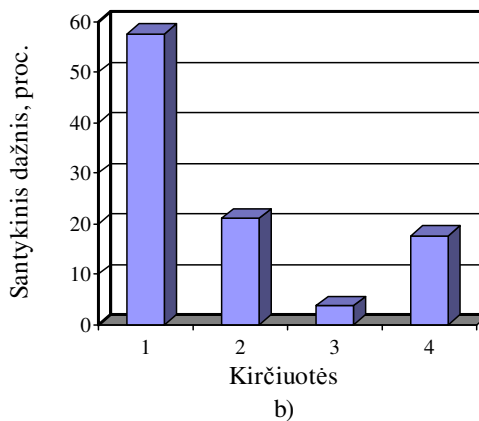
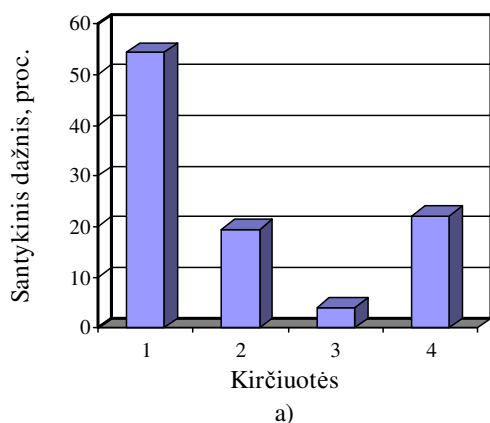
Šios dažnių zonos 2 kirčiuotės būdvardžių (408 žodžių pavartojimų) pagrindinę dalį (85,05 proc.) taip pat sudaro priesagos -inis, -ė vediniai (pvz.:

sudėtinis, -ė, šakinis, -ė, mokestinis, -ė, sudurtinis, -ė, eilinis, -ė). Likusią dalį sudaro sudurtiniai būdvardžiai (pvz.: *mažaveĩtis, -ė, daugiamėtis, -ė, vienvaldis, -ė, daugiašalis, -ė*) ir būdvardis *didžiulis, -ė*.

Tarp 3 kirčiuotės būdvardžių (85 žodžių pavartojimai) kiek daugiau 3^b akcentinės paradigmos žodžių – 57,65 proc. (pvz.: *dešinỹs, -ė, gátavas, -à*), likę priklauso 3 akcentinei paradigmai (pvz.: *tolygūs, -i, nepilnas, -à*).

Nagrinėjamoje dažnių zonoje rasti 465 būdvardžių pavartojimai, priklausantys 4 kirčiuotei. Skirtingai nuo didelio dažnio šios kirčiuotės būdvardžių, vidutinio dažnio būdvardžiams būdingesnė galūnė -ūs, -i – 74,41 proc. (pvz.: *taikūs, -i, gilūs, -i, malonūs, -i, neformalus, -i, detalūs, -i, lankstūs, -i*), visi kiti būdvardžiai (išskyrus *didis, -i*) turi galūnę -as, -à (pvz.: *slāptas, -à, keĩstas, -à, sveĩkas, -à, retas, -à*).

Mažų dažnių dažninio žodyno zonoje buvo išnagrinėti 294 būdvardžių pavartojimai. Lyginant su vidutinių dažnių zona (plg. 2 lentelę su 3 lentelę, 5 pav. a su 5 pav. b), čia šiek tiek padaugėja šakninio kirčiavimo būdvardžių (78,57 proc.) ir atitinkamai sumažėja 4 kirčiuotės žodžių. Tarp 1 kirčiuotės būdvardžių irgi vyrauja priesagos -inis, -ė vediniai (*konstrũckinis, -ė, kuròrtinis, -ė, magneto-fònonis, -ė, sistėminis, -ė*), kiti dažniausiai turi priesagas -iškas, -a, -ingas, -a (*kokỹbiškas, -a, kūrỹ-biškas, -a, problėmiškas, -a, kūrỹbingas, -a, sąžinĩngas, -a*). Tarp 2 kirčiuotės mažo dažnio būdvardžių yra beveik tik -inis, -ė vediniai (*atvirkštĩnis, -ė, klinikinis, -ė, metalinis, -ė, nuolatĩnis, -ė*).

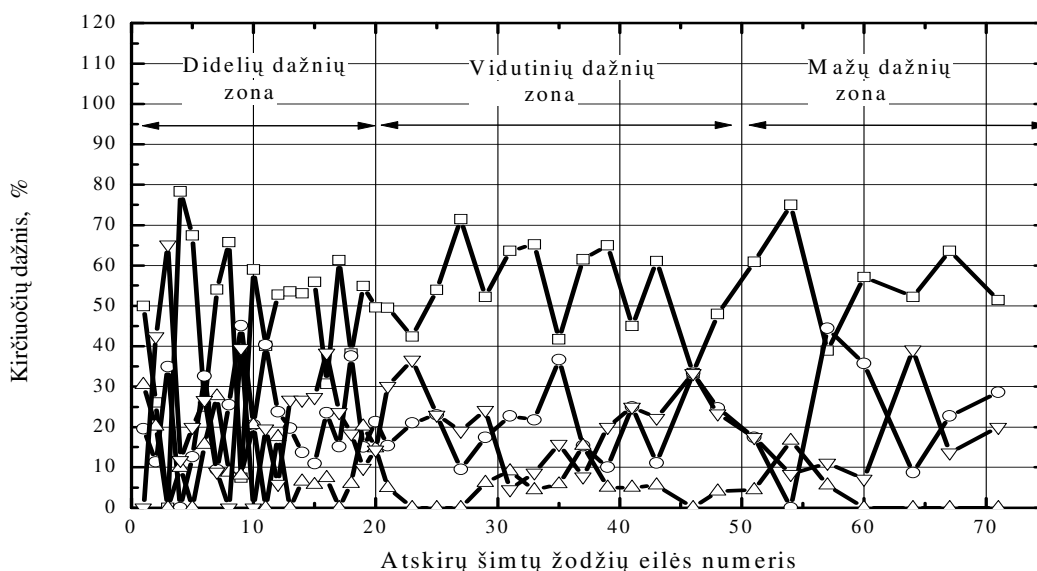
5 pav. Administracinio stiliaus būdvardžių kirčiuočių santykis dažninio žodyno vidutinių (a) ir mažų (b) dažnių zonoje

Būdvardžių kirčiuočių pasiskirstymas skirtingose administracinio stiliaus dažninio žodyno zo-

nose pateiktas 6 pav., kuriame matyti, kaip didelių dažnių zonoje aukščiausiai išsidėsto 1 kirčiuotės, o

žemiausiai – 3 kirčiuotės būdvardžių linija. Viduryje yra 2 ir 4 kirčiuotės būdvardžių linijos, kurios

tam tikrose vietose priartėja ar persipina, ir galiausiai 3 kirčiuotės linijos nelieka.

6 pav. Būdvardžių kirčiuočių išsidėstymas skirtingose administracinio stiliaus dažninio žodyno zonose:

□ – 1 kirčiuotė; ○ – 2 kirčiuotė; △ – 3 kirčiuotė; ▽ – 4 kirčiuotė

Administraciniame stiliuje daiktavardžių ir būdvardžių, kirčiuotų pagal atitinkamas kirčiuotes, vartojimas panašus tuo, kad beveik pusė šioms kalbos dalims priklausančių žodžių kirčiuojami pagal 1 kirčiuotę, o rečiausiai vartojami 3 kirčiuotės daiktavardžiai ir būdvardžiai.

Išvados

1. Lietuvių kalbos administraciniame stiliuje tarp dažnai vartojamų daiktavardžių ir būdvardžių aiškiai vyrauja (76,52 proc. visų daiktavardžių ir 64,21 proc. visų būdvardžių pavartojimų) šakninio kirčiavimo žodžiai, iš jų beveik pusė (47,67 proc. daiktavardžių ir 45,53 proc. būdvardžių) sudaro 1 kirčiuotės žodžiai.

2. Iš administracinio stiliaus 1 kirčiuotės daiktavardžių kirtį priešpaskutiniame skiemenyje turi 31,99 proc. visų šios kirčiuotės žodžių pavartojimų, o tolesnis nei priešpaskutinis skiemuo dažniau kirčiuojamas tvirtapradiškai (30,43 proc.). Iš visų priesaginių 1 kirčiuotės daiktavardžių dažniau vartojami priesagų *-yba*, *-ybė* vediniai.

3. Beveik trečdalis (28,85 proc.) administraciniame stiliuje dažnai vartojamų daiktavardžių kirčiuojami pagal 2 kirčiuotę (iš jų 56,09 proc. tvirtagališkai). Tarp priesaginių šios kirčiuotės daiktavardžių vyrauja žodžiai, turintys šias prie-

sagas (baigmenis): *-imas*, *-ōvas*, *-ė*, *-eĩtas*, *-ūrà*. Šios kirčiuotės žodžių kirčiavimas kelia daugiausia problemų.

4. Iš administraciniame stiliuje dažnai vartojamų 1 ir 2 kirčiuotės būdvardžių ypač dažni priesagos *-inis*, *-ė* vediniai. Jie sudaro net 84,28 proc. visų 1 kirčiuotės ir 93,78 proc. visų 2 kirčiuotės būdvardžių pavartojimų.

5 Tikslinga, kad į šiame straipsnyje išryškintus kirčiavimo dėsningumus ir produktyviausių priesagų vedinių vartojimą pirmiausia atkreiptų dėmesį tie, kurie stengiasi taisyklingai kirčiuoti, kurie moko kirčiuoti, kam tenka viešai kalbėti, pavyzdžiui, per paskaitas, posėdžiuose, radijo ir televizijos laidų metu ir pan.

Literatūra

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. III pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998.
2. Jakubaite T., Guļevska D., Ozola V., Prūse R., Rubīna A., Sika N. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca*. II seļ. Laikrasti un žurnāli. Rīgā: Zinātne, 1969.
3. Grumadienė L., Žilinskienė V. *Dažninis administracinio stiliaus žodynas* (kompiuterinis variantas), 1996.
4. Žilinskienė V. Lietuvių kalbos administracinis stilius ir bendras jo leksikos vaizdas. *Viešojo politika ir administravimas*, 2002, Nr. 1, 51-54.

5. Žilinskienė V. Beletristikos tekstų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnumas. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*, 2006, (8)1, 56–64.
6. Žilinskienė V. Mokslinių tekstų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnumas. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*, 2004, (6)1, 48–53.
7. Žilinskienė V. Publicistikos tekstų daiktavardžių ir būdvardžių kirčiuočių dažnumas. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*, 2003, 5(1), 49–56.

Vida Žilinskienė

The Peculiarities and Problems of Accentuation of Most Frequently Used Words in Administrative Style

Summary

This article analyses the peculiarities and problems of accentuation of nouns and adjectives in Lithuanian administrative style. The emphasis is made to which word's pronunciation more attention shall be paid, in order to make language more orderly and to avoid common mistakes of accentuation. The analysis is based on data from the computerized frequency dictionary of administrative style. It is shown, that: 1) most frequent within Lithuanian administrative texts are root stress nouns and adjectives, the majority of which being 1st stress paradigm words; 2) the most frequently used nouns of 1st stress paradigm are derivatives with suffixes *-ýba, -ýbė* and usually stressed on a penultimate syllable and has mainly falling accent; 3) about one third of the most frequently used nouns of 1st stress paradigm are words with suffixes *-ìmas, -õvas, -é, -eñtas, -ūrà* and have a rising accent - the accentuation of these words causes the most number of problems. 4) the most frequently used adjectives of 1st and 2nd stress paradigm are derivatives with suffix *-ìnis, -é*; 5) the correlations of stress paradigms of nouns and adjectives within zones of medium and small frequency is similar to that of large frequency, but the number of root stress nouns and adjectives is increasing while the number of nouns and adjectives stressed at the ending is decreasing.

DOI: 10.5755/j01.ppa.0.25.26997